

GEOECONOMIC IMPLICATIONS OF THE GLOBAL SPREAD OF PROTECTIONISM FOR UKRAINE'S FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES

¹Serhii ULIGANETS, ²Anatolii DANYLEVSKYI

^{1,2}Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

¹uliganez@knu.ua ²anatolii.danylevskyi@gmail.com

¹<https://orcid.org/0000-0002-9960-6752> ²<https://orcid.org/0009-0007-2931-0773>

Abstract

The article examines the impact of contemporary global economic transformations on Ukraine's foreign economic activity under martial law. As a result of the full-scale invasion, the Ukrainian economy has suffered significant losses associated with the destruction of production facilities, disruption of logistics chains, and a reduction in export potential. The role of protectionism is growing as one of the key factors in the transformation of global trade relations, making it an additional destabilizing factor. The purpose of the study is to analyze the geoeconomic consequences of the spread of protectionism and assess its impact on the development of Ukraine's foreign economic activity. To achieve this goal, the following tasks have been identified: to reveal the theoretical foundations of protectionism, to analyze current trends in its spread in the world economy, and to assess its consequences for Ukraine. The methodological basis is a combination of quantitative and qualitative methods, in particular, the processing of sources of statistical information and analytical reports, as well as the generalization of the obtained results using the synthesis method. This allowed us to form a holistic view of current transformations in international trade and their impact on Ukraine's foreign economic activity. Over the past 15 years, more protectionist measures than trade-liberalizing initiatives have been introduced annually worldwide, indicating the dominance of protectionist trends in global trade policy. This creates significant challenges for Ukraine - narrowing access to foreign markets, strengthening trade barriers, and increasing uncertainty for businesses and investors. Among the possible ways to improve Ukraine's foreign economic activity are strengthening diplomatic efforts, deepening integration with trading partners, and developing the production of products with higher added value.

Key words: Ukraine, USA, EU, protectionism, foreign economic activity, international trade, Russo-Ukrainian war.

First received: 06-05-2026

Accepted: 10-07-2026

Published: 14-07-2026

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2026.95.153-184>

License: Creative Commons Attribution CC BY 4.0

ISSN: 2413-7154 (print), 2413-7553 (online)

ГЕОЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ГЛОБАЛЬНОГО ПОШИРЕННЯ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ ДЛЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

¹Сергій УЛІГАНЕЦЬ, ²Анатолій ДАНИЛЕВСЬКИЙ

^{1,2}Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

¹uliganez@knu.ua ²anatolii.danylevskyi@gmail.com

¹<https://orcid.org/0000-0002-9960-6752> ²<https://orcid.org/0009-0007-2931-0773>

Анотація

У статті досліджується вплив сучасних глобальних економічних трансформацій на зовнішньоекономічну діяльність України в умовах воєнного стану. Внаслідок повномасштабного вторгнення Росії українська економіка зазнала суттєвих втрат, пов'язаних із руйнуванням виробничих потужностей, порушенням логістичних ланцюгів і скороченням експортного потенціалу. Водночас відбувається зростання ролі протекціонізму як одного з ключових факторів трансформації глобальних торговельних відносин, що стає додатковим дестабілізуючим чинником. Метою дослідження є аналіз геоекономічних наслідків поширення протекціонізму та оцінка його впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) України. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: розкриття теоретичних засад протекціонізму, аналіз сучасних тенденцій його поширення у світовій економіці та оцінка наслідків для України. Методологічну основу становить поєднання кількісних і якісних методів, зокрема опрацювання джерел статистичної інформації та аналітичних звітів, а також узагальнення отриманих результатів із застосуванням методу синтезу. Це дозволило сформулювати цілісне уявлення про сучасні трансформації міжнародної торгівлі та їх вплив на ЗЕД України. Протягом останніх 15 років у світі щорічно запроваджується більше протекціоністських заходів, ніж ініціатив, спрямованих на лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності, що свідчить про переважання протекціоністських тенденцій у глобальній торговельній політиці. Це формує для України суттєві виклики - звуження доступу до зовнішніх ринків, посилення торговельних бар'єрів і зростання невизначеності для бізнесу та інвесторів. Серед можливих шляхів покращення зовнішньоекономічної діяльності України - посилення дипломатичних зусиль, поглиблення інтеграції з торговельними партнерами та розвиток виробництва продукції з вищою доданою вартістю.

Ключові слова: Україна, США, ЄС, протекціонізм, зовнішньоекономічна діяльність, міжнародна торгівля, російсько-українська війна.

Рукопис вперше отримано: 06-05-2026

Прийнято до друку: 10-07-2026

Опубліковано: 14-07-2026

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2026.95.153-184>

Ліцензія: Creative Commons Attribution CC BY 4.0

ISSN: 2413-7154 (друкована версія), 2413-7553 (електронна версія)

Вступ

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) України переживає надзвичайно складний період. Після значних втрат, спричинених глобальною пандемією COVID-19, економіка країни отримала ще більш руйнівний удар внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Війна безпосередньо загрожує існуванню цілих галузей економіки, призводячи до руйнування промислових об'єктів, скорочення виробничих потужностей та блокування ключових логістичних шляхів.

Втім, ці втрати – не єдині фактори, що дестабілізують зовнішньоекономічну діяльність України. Додаткові ризики пов'язані з глобальною економічною нестабільністю. Коливання цін на світових ринках, торговельні війни між ключовими економічними гравцями та поширення політики протекціонізму створюють непередбачувані умови для зовнішньої торгівлі. Це ускладнює планування експорту та імпорту, змінює конкурентні позиції українських товарів на світовому ринку та підвищує фінансові ризики для бізнесу.

У результаті, зовнішньоекономічна діяльність України формується під впливом одночасно військових ризиків та глобальних економічних викликів.

Міжнародна торгівля є одним із головних чинників економічного розвитку. Сприяючи посиленню глобалізаційних процесів, вона також дозволяє створювати нові робочі місця, забезпечує доступ до ресурсів і стимулює технологічний розвиток. Ця економічна взаємодія між державами світу також надає можливості для поглиблення міжнародного співробітництва у інших сферах.

У цьому контексті особливої *актуальності* набуває проведення дослідження, спрямованого на аналіз сучасних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі та оцінки можливостей і викликів для зовнішньоекономічної діяльності України.

Об'єктом цього дослідження є зовнішньоекономічна діяльність України, тоді як предметом – глобальне поширення протекціонізму в міжнародній торгівлі та його вплив на ЗЕД України.

Мета – проаналізувати геоекономічні наслідки посилення протекціонізму в міжнародній торгівлі та оцінити їх вплив на розвиток зовнішньоекономічної діяльності України.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: розкриття теоретичних засад протекціонізму та його ролі в сучасній системі міжнародної торгівлі; аналіз тенденцій поширення протекціоністських заходів у світовій економіці; оцінка рівня впливу та наслідків цього для ЗЕД України.

Теоретико-методологічні основи дослідження

Протекціонізм представляє собою політичні та економічні кроки держави, що спрямовуються на захист національних виробників від іноземної конкуренції на

внутрішньому ринку. Їх реалізація може здійснюватись за допомогою різноманітних інструментів – торговельних обмежень та заходів підтримки вітчизняного бізнесу.

У дослідженні Abboushi (2010), протекціонізм визначається як державне втручання, спрямоване на захист власних виробників від іноземних конкурентів шляхом штучного підвищення імпорتنих цін, зниження внутрішніх витрат або обмеження доступу до ринку.

Серед основних інструментів протекціонізму визначаються імпорتنі мита, квоти на ввезення товарів, регуляторні бар'єри (станданти, технічні вимоги та сертифікація), субсидії національним виробникам і валютні обмеження, що впливають на конкурентоспроможність імпоротної продукції.

Як зазначали Mazarakı & Melnyk (2021), сучасна глобалізація демонструє суперечність між декларованою свободою торгівлі та прихованим захистом ринків. Такий прихований захист, відомий як неопротекціонізм, передбачає заміну традиційних митних тарифів складнішими нетарифними обмеженнями – від адміністративних і фінансових інструментів до жорстких технічних, екологічних та фітосанітарних вимог.

У своєму дослідженні Balabanova et al. (2024) наголошували на суттєвій зміні характеру регулювання зовнішньої торгівлі за останнє десятиліття: традиційні інструменти поступались місцем більш прихованим методам.

Серед основних інструментів такого впливу використовувались механізми державних закупівель, внутрішнє оподаткування, фінансова підтримка національних виробників та вимоги щодо використання місцевих складових у виробничих процесах. У розвинених країнах особливого значення набули регуляторні обмеження імпорту, зокрема національні стандарти якості, екологічні нормативи та санітарні вимоги.

У якості протекціоністських, як зауважується, можуть використовуватись також антидемпінгові заходи (Hornung & Stöckmann, 2024). Демпінг відбувається, коли іноземна держава постачає продукцію зі штучно заниженою вартістю – нижче їх середньої на міжнародних ринках або на власному внутрішньому ринку, часто завдяки державним субсидіям та промисловій політиці. СОТ дозволяє своїм членам запроваджувати антидемпінгові заходи для нейтралізації цих спотворень. Ці заходи також можна використовувати як інструмент протекціонізму, знижуючи економічну ефективність шляхом захисту менш продуктивних вітчизняних фірм.

Після Другої світової війни світова економічна система формувалася навколо багатосторонньої торговельної моделі, що функціонувала на основі узгоджених правил. Упродовж більшої частини повоєнної доби США виступали її головним розробником і провідним учасником, отримуючи істотні вигоди у вигляді зростання продуктивності, розвитку інновацій та посилення міжнародного впливу завдяки своєму домінуванню у глобальних торговельних зв'язках. Інституції на кшталт Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та Світової організації торгівлі (СОТ) створювали інструменти для

врегулювання суперечок, усунення торговельних бар'єрів і сприяли поглибленню економічної інтеграції.

Формування більш ліберального торговельного режиму було пріоритетним напрямом міжнародної економічної політики у попередні десятиліття. Відбувалось поступове зниження та усунення торговельних бар'єрів, а також активне стимулювання експортного потенціалу країн, що розвиваються, яке розглядалось ключовим джерелом зростання їхніх національних доходів та інтеграції у світову економіку.

У глобальній економіці, функціонування якої не було б обмежене митно-тарифними бар'єрами, держави спеціалізуються на виробництві тих товарів і послуг, у яких вони мають відносні або абсолютні переваги, реалізуючи їх на зовнішніх ринках та використовуючи отримані експортні надходження для придбання продукції, що ефективніше виготовляється іншими країнами.

Як зазначає Пітер Левелл (BBC News Ukraine, 2025a), науковець британського дослідницького центру Institute for Fiscal Studies, експортні доходи забезпечують можливість фінансування імпорту, сприяють розширенню доступного споживчого асортименту та зниженню цінових параметрів. За такої спеціалізації відбувається концентрація ресурсів у секторах, що володіють стійкими конкурентними перевагами, що, у свою чергу, оптимізує структуру національного виробництва. У підсумку, сукупний обсяг і якість світового виробництва зростають порівняно з гіпотетичною ситуацією, у якій кожна країна намагалася б автономно забезпечити повний спектр власних потреб.

Початок XXI століття, як стверджує (Yurchyshyn, 2019), характеризується інтенсивним посиленням процесів глобалізації, основою яких стало поступове зняття, а подекуди й повна ліквідація бар'єрів для транскордонного переміщення товарів, послуг, капіталу, людських ресурсів, а також поширення культурних і світоглядних тенденцій. Однак, існує занепокоєння, що разом із позитивними наслідками цього процесу, такими як підвищення добробуту, активізація міжнародної торгівлі та обмін знаннями, дедалі відчутнішими стають і негативні прояви – швидке поширення економічних і фінансових криз, поглиблення соціально-економічної нерівності, зростання глобальних ризиків. Проявлення віднаходять скептичні до глобалізаційних процесів думки, що переваги стають менш вираженими, тоді як негативні впливи посилюються як у світовому, так і в національному вимірах.

Ще у 2019 році, в розпал торговельної війни між США та КНР, вченим зауважувалось, що інтенсифікація торговельно-економічних та інституційних суперечностей між цими провідними центрами світової економіки також супроводжується зростанням популістських і протекціоністських настроїв у ряді країн, яке проявляється у прагненні держав обмежити зовнішню конкуренцію та посилити контроль за національними ринками, зокрема під гаслами забезпечення «національної безпеки».

Наявне протистояння між США та Китаєм не обмежується суто питаннями двосторонньої торгівлі чи спробами зменшити торговельні дисбаланси. Його розглядають як складову ширшого процесу глобального перерозподілу сфер впливу між усталеним світовим лідером – США – та динамічно зростаючою КНР, яка послідовно утверджує себе як вагомий центр сили сучасного світового порядку.

Протекціоністська торговельна політика в умовах становлення багатополлярної системи світової торгівлі досліджувалась Пугачевською та співавторами (Pugachevska et al., 2023). Вченими зауважується взаємозв'язок між торговельними обмеженнями та глобальними шоками – пандемією COVID-19 і війною в Україні, які активізували формування нових протекціоністських заходів. Додаткові ризики несуть побоювання щодо рецесії, високої інфляції та зростання боргової кризи. Попри зусилля міжнародних інституцій та регіональних об'єднань, кількість протекціоністських бар'єрів, що ускладнюють рух товарів, послуг, капіталу й робочої сили через національні кордони, продовжує збільшуватися. Дослідниці зауважують на тому, що світова торгівля демонструє поступове зміщення від домінування традиційних трансатлантичних лідерів (США, ЄС, Великої Британії) у бік посилення позицій країн із динамічним економічним зростанням, передусім Китаю. Така трансформація стимулювала формування наукової дискусії щодо переходу глобальної торговельної системи до багатополлярної моделі.

Географічний чинник також віднаходить свій вплив на поширення протекціоністських настроїв. Як зауважує науковиця Лондонської школи економіки (Rickard, 2022), економічна діяльність у межах національних кордонів, зокрема, виробництво та зайнятість розподіляється нерівномірно, унаслідок чого міжнародна торгівля по-різному впливає на окремі території країни.

Вона підкреслює, що одні регіони отримують вигоди від розширення міжнародної торгівлі, тоді як інші стикаються зі зниженням заробітних плат і скороченням зайнятості через посилення імпоротної конкуренції. Відповідно різняться і суспільне ставлення до глобалізації: населення територій, що виграють від міжнародної торгівлі, частіше підтримує економічну відкритість, тоді як мешканці регіонів, які зазнають негативних наслідків конкуренції, більш критично оцінюють її переваги. Такі просторові відмінності нерідко збігаються з політичними поділами, що посилює поляризацію дискусій щодо торговельної політики та може становити загрозу подальшій економічній відкритості держав і стабільності світової торговельної системи.

Однією з характерних рис сучасної економіки є нерівномірне просторове розміщення виробництва та зайнятості як між країнами, так і всередині них. Економічна географія пояснює ці відмінності та визначає, як міжнародна торгівля впливає на окремі регіони. Деякі види економічної діяльності, зокрема видобувні галузі або високотехнологічне виробництво, мають тенденцію до територіальної концентрації. Сфера послуг чи сільське

господарство навпаки є більш розосередженими. Така структура зумовлює різну вразливість локальних ринків праці до зовнішніх шоків, зокрема імпоротної конкуренції.

Так, сільське господарство зазвичай має просторово розосереджену структуру, однак зайнятість у цьому секторі часто характеризується високим рівнем «відносної» концентрації. Під відотною концентрацією мається на увазі певна ступінь концентрації зайнятості в окремій галузі відносно географічного розподілу сукупної зайнятості. Сільськогосподарська діяльність нерідко зосереджується в регіонах із обмеженими можливостями працевлаштування, що зумовлює високі показники такої відносної концентрації.

Висока відносна концентрація є одним із чинників формування монопсонії на ринку праці, коли найм контролюється обмеженою кількістю роботодавців у межах локального ринку. За таких умов працівники стають особливо вразливими до торговельних шоків, оскільки у випадку посилення імпоротної конкуренції для ключового роботодавця або галузі вони мають обмежені можливості знайти альтернативну роботу.

Економіко-географічні чинники значною мірою визначають розподільчі наслідки міжнародної торгівлі. Як уже наголошувалося, через нерівномірне розміщення виробництва та зайнятості різні локальні ринки праці по-різному реагують на зростання імпоротної конкуренції. Таким чином, одні території зазнають втрат у вигляді скорочення зайнятості та зниження доходів, тоді як інші майже не відчують негативних ефектів або навіть отримують вигоди.

Дослідниця наводить приклад так званого «китайського шоку», який продемонстрував, що регіони, економіка яких залежить від трудомістких галузей, були особливо вразливі до імпоротної конкуренції. Оскільки товари китайського виробництва мали порівняльну перевагу завдяки нижчій оплаті праці, що зумовлювало нижчу вартість кінцевого продукту.

Такі шоки мають локальний характер і спричиняють ширші соціально-економічні наслідки – зростання безробіття, міграцію населення, зниження вартості нерухомості та скорочення доходів місцевих бюджетів.

Це, своєю чергою, впливає на суспільну думку щодо відкритості економіки та вільної міждержавної торгівлі. Хоча класичні теорії пояснюють ставлення до міжнародної торгівлі індивідуальними економічними характеристиками (рівнем освіти або сферою зайнятості), важливу роль відіграють і регіональні умови.

Політичні процеси в окремих країнах демонструють зростаючу тенденцію до поляризації, особливо в тих державах, які традиційно відігравали провідну роль у формуванні та підтримці світового торговельного режиму. Водночас політичні сили, що критично ставляться до міжнародної торгівлі та глобалізації загалом, посилюють свої позиції, передусім у регіонах, де спостерігаються змішані або негативні наслідки від активного зростання імпорту. Як наслідок, політична коаліція, необхідна для

забезпечення стабільності світового торговельного режиму, може поступово послаблюватися.

У відповідь на локальні економічні втрати уряди нерідко запроваджують торговельні бар'єри, надають субсидії або реалізують компенсаційні програми для працівників, які втратили роботу через глобалізацію. Стефані Рікард (Rickard, 2022) ставить під сумнів ефективність таких заходів, оскільки вони часто не враховують ширших регіональних наслідків торговельних шоків. Хоча і наголошує, що програми соціального забезпечення мають вагомe значення для підтримання економічного та соціального добробуту значної частини населення.

Пол Кругман – дослідник у галузі економіки, розвиваючи ідеї моделі монополістичної конкуренції в міжнародній торгівлі, зокрема положення про те, що зі зниженням торговельних бар'єрів промислові виробництва мають тенденцію концентруватися у більшій з двох країн, що зумовлює зростання заробітної плати в «центрі» та її зниження на «периферії», у 1990-х роках запропонував нову економічну модель. Ця модель стала підґрунтям для широкого кола подальших теоретичних розробок, які сформували основу концепції «Нової економічної географії» (New Economic Geography – NEG) (Crozet, 2009).

Кругман акцентував на визначальній ролі географічного чинника в міжнародній торгівлі. Його концепція переосмислює традиційні погляди на глобалізацію, спростовуючи популярну тезу про світ як «глобальне село», де відстань нібито перестає впливати на економічні процеси, а виробництво можна розміщувати будь-де без втрат. Натомість у моделях Кругмана глобалізація постає як явище, тісно пов'язане з географічними та історичними передумовами: сформовані в минулому економічні ядра зберігають свою вагу, а структурні особливості територій продовжують визначати просторовий розподіл світових виробничих систем.

Ключовим положенням сучасної теорії міжнародної торгівлі, яке було чітко сформульовано в межах «нової теорії торгівлі» 1980-х років (зокрема в роботах Пола Кругмана та Елханана Гелпмана), є твердження, що економія масштабу виступає основним механізмом формування торговельних вигод. Це особливо характерно для диференційованих галузей із високими фіксованими витратами. У сферах на кшталт виробництва напівпровідників, фармацевтичної продукції, аерокосмічної техніки чи високоточного машинобудування собівартість одиниці продукції істотно зменшується зі зростанням обсягів випуску. Це, у свою чергу, дає змогу найбільш конкурентоспроможним компаніям на глобальному ринку розподіляти витрати на дослідження та розробки, капіталомістке обладнання й регуляторне забезпечення на великий обсяг продукції та реалізацію на різних ринках. Такий ефект масштабу забезпечує не лише статистичне скорочення витрат, а й поступове зростання

продуктивності, стимулювання інновацій і накопичення знань через виробничий досвід (Коорман, 2025).

Втім, у дослідженні (Cutrini et al., 2023) піддавалось сумніву припущення «нової економічної географії» (НЕГ) про те, що зниження торговельних бар'єрів має призводити до зростання регіональної концентрації та спеціалізації економіки. Аналіз даних Європейського союзу за 1985-2019 роки показав, що до 2000 року спеціалізація всередині країн переважно знижувалася, а після глобальної фінансової кризи динаміка просторового розподілу стала складнішою, поєднуючи окремі процеси агломерування з загальною відсутністю довгострокового підтвердження прогнозів НЕГ. Реальний досвід європейської інтеграції демонстрував набагато менш однозначну тенденцію до територіального зосередження капіталу та праці, ніж передбачала класична теорія.

Попередні дослідження на регіональному рівні демонстрували суперечливі результати щодо змін спеціалізації та концентрації виробництва, хоча в окремі періоди після створення Економічного і монетарного союзу ЄС фіксувалися ознаки посилення концентрації в деяких галузях.

У процесі поглиблення інтеграції в Європейському союзі початкові тенденції до просторового розосередження економічної діяльності та зменшення спеціалізації поступово змінилися більш складною просторовою структурою, у якій після 2000 року в окремих випадках спостерігається зростання концентрації та агломерації галузей.

Нині ми можемо спостерігати зрушення в торговельному курсі США – особливо виразні в період президентства Дональда Трампа. Повернення до односторонніх підходів, що включають широкомасштабні тарифні обмеження, жорсткі заходи у відповідь та цілеспрямоване послаблення валюти, стало інструментом для повернення виробництва в країну та зниження залежності від зовнішніх постачальників. Таку політику подають як реакцію на нібито зростаючу вразливість і недобросовісні дії торговельних партнерів, а її реалізація знову актуалізувала давню дискусію про значення торгівлі для економічного розвитку, державного суверенітету та національної безпеки (Коорман, 2025).

Підґрунтя такого політичного розвороту має цілком раціональні мотиви. Період інтенсивної глобалізації призвів до того, що значні верстви американських працівників, передусім у промислових регіонах, опинилися перед потужним тиском імпоротної конкуренції. Зростання у цих спільнотах невдоволення економічною ситуацією, посилене геополітичним напруженням щодо передачі технологій, вразливістю ланцюгів постачання та стрімким зростанням Китаю, надало політичній ваги вимогам щодо економічної стратегії зі зменшенням залежності від зовнішніх ринків та розвитку внутрішніх виробників.

Сучасна торговельна політика США, зокрема тарифоорієнтовані підходи або фактичний вихід із багатосторонніх торговельних угод, може послабити або навіть

усунути ефект масштабу, що є ключовим для функціонування багатьох сучасних виробничих систем.

Поряд із втратою ефекту масштабу, важливим макроекономічним механізмом, через який подібна торговельна політика справляє непропорційний вплив, є дестабілізація глобальних виробничих мереж та пов'язаних із ними мережевих ефектів. Сучасна система міжнародної торгівлі ґрунтується на складних транскордонних взаємозв'язках між компаніями та виробничими процесами, де фірми залежать від спеціалізованих проміжних компонентів, що надходять від географічно розосереджених постачальників. Такі глобальні ланцюги створення вартості формувалися не лише для використання порівняльних переваг, а й для оптимізації витрат, підвищення якості продукції та стимулювання інновацій через тісну координацію між учасниками виробничої мережі.

Нинішня торговельна політика США створює підвищений рівень політичної невизначеності, яка здатна спотворювати інвестиційні плани та відкладати або навіть зупиняти процес нагромадження капіталу, особливо в галузях, що потребують довгострокового планування та глибокої інтеграції у глобальні ланцюги постачання.

Як зазначає (Коорман, 2025), невизначеність проявляється на кількох рівнях: тарифні обмеження можуть запроваджуватись раптово; заходи у відповідь важко передбачити; а використання таких інструментів, як експортний контроль чи розслідування із міркувань національної безпеки, дедалі більше піддається політизації.

Методика дослідження

Для досягнення вищезазначених мети та завдань було застосовано кількісних та якісних методів дослідження.

Зокрема, опрацьовано та систематизовано відомості про дискримінаційні й лібералізаційні заходи у сфері міжнародної торгівлі. Для цього використано дані The Global Trade Alert (GTA) – репозиторію, що містить інформацію про зміни в політиках, які впливають на світову торгівлю та інвестиції (The Global Trade Alert, n.d.). GTA є ініціативою швейцарського Фонду процвітання через торгівлю імені Святого Галла (St. Gallen Endowment for Prosperity Through Trade – SGEPT) – нейтральної некомерційної організації, діяльність якої спрямована на підвищення прозорості глобальної політики у сфері торгівлі, інвестицій та цифрової економіки.

Дані The Global Trade Alert щодо втручань у міжнародну торгівлю, які здійснюються окремими державами, класифікуються як лібералізаційні та дискримінаційні. На основі їх аналізу виявляються характерні тенденції розвитку міжнародної торгівлі, а також визначаються ризики та можливості, які вони формують для зовнішньоекономічної діяльності України.

Інформаційну базу дослідження становлять, серед інших джерел, статистичні дані Національного банку України, аналітичні звіти Світового банку (World Bank), аналітичні

матеріали та публікації Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України, The Associated Press, Tax Foundation, Le Grand Continent, Forbes Ukraine і BBC News Ukraine, а також нормативно-правові документи Конгресу США та офіційні рішення Європейської комісії (European Commission) щодо запровадження окремих заходів у сфері міжнародної торгівлі.

Узагальнення отриманих результатів із застосуванням методу синтезу дає змогу сформулювати цілісне уявлення про вплив сучасних торговельних процесів на розвиток національної економіки та обґрунтувати відповідні висновки.

Результати та їх обговорення

Як можемо бачити на рис. 1, з 2010 року (початку роботи GTA) кількість протекціоністських заходів, що запроваджуються у світі щорічно перевищує число тих, що сприяють лібералізації зовнішньоекономічної діяльності. Це свідчить про домінування протекціоністських тенденцій у глобальній торговельній політиці.

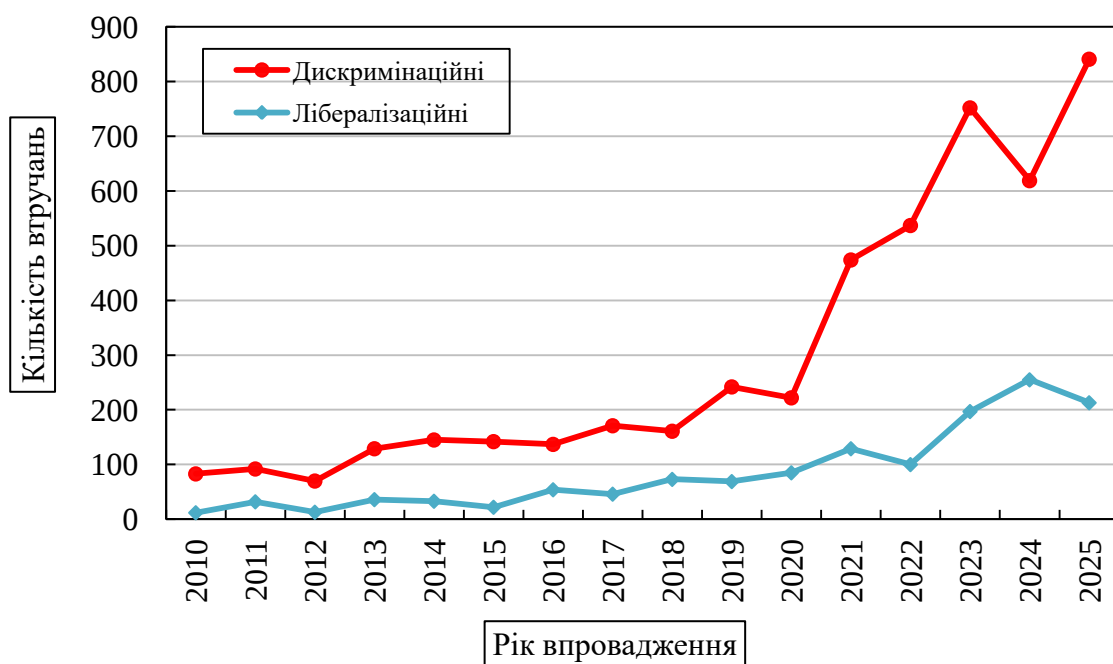

Рисунок 1. Щорічна кількість нових дискримінаційних та лібералізаційних заходів, що запроваджувались у світі в 2010-2025 рр. (станом на 26.03.2026).
Складено за матеріалами (The Global Trade Alert, n.d.).

Кількість дискримінаційних заходів, що стосувалися міжнародної торгівлі, у 2010 році в 7 разів перевищувала кількість запроваджених того ж року лібералізаційних заходів. Від початку глобальної фінансової кризи 2008 року спостерігалось зростання кількості ініційованих і впроваджених бар'єрів у торгівлі.

Глобальна рецесія призвела до різкого падіння сукупного попиту та зростання рівня безробіття в розвинених країнах. Уряди держав вдавалися до впровадження протекціоністських заходів для підтримки національних виробників, що дозволило пом'якшити негативний зовнішній вплив на внутрішні ринки праці, проте одночасно спровокувало деформацію принципів вільної конкуренції та сповільнення темпів відновлення світової економіки.

У прагненні захистити своїх виробників, певна країна, застосовуючи інструменти, що обмежували доступ іноземних товарів, змушувала партнерів вдаватися до дзеркальних контрзаходів для захисту власних експортерів.

В результаті виникла спіральна ескалація торговельних бар'єрів, що призвела до явища, відомого як «Global Trade Slowdown» (глобальне сповільнення торгівлі), коли темпи росту світової торгівлі стали стабільно нижчими за темпи росту світового валового внутрішнього продукту (ВВП).

Водночас дослідження (Constantinescu et al., 2020) засвідчують, що протягом останніх чотирьох десятиліть довгострокова еластичність торгівлі (індикатор, який відображає реакцію обсягів торгівлі на зміну цін або тарифів) зазнала суттєвих змін: вона різко зросла у 1990-х роках, але помітно знизилася у 2000-х роках, ще до настання світової фінансової кризи. Отримані результати вказують на те, що уповільнення зростання торгівлі зумовлене не лише зменшенням темпів зростання ВВП, а й структурними трансформаціями у співвідношенні між торгівлею та ВВП.

Повертаючись до рис. 1, можемо спостерігати, що у наступні роки співвідношення дискримінаційних та лібералізаційних заходів змінювалося хвилеподібно: після пікового значення у 2010 році воно зменшилося, однак загалом залишалось досить високим, що свідчить про збереження протекціоністських тенденцій у міжнародній торгівлі. Такі коливання можна пояснити впливом глобальних економічних і політичних чинників, які періодично посилюють використання обмежувальних заходів. Водночас окремі періоди зниження показника відображають спроби часткової лібералізації, проте вони не мали довготривалого характеру.

Економісти Світового банку (World Bank Group) у своїй публікації присвяченій підбиттю підсумків торговельного протекціонізму за період з вересня 2008 року по липень 2011 року виділяли, зокрема, Україну серед країн із середнім рівнем доходу, що не входять до G-20, які найактивніше вводили торговельні заходи (лібералізуючих – 6, обмежувальних – 20) (Datt et al., 2011).

Загалом, авторами доповіді відмічалась активізація використання інструментів впливу на міжнародну торгівлю, особливо з боку країн, що розвиваються, однак поряд із обмежувальними заходами застосовувалися й кроки з лібералізації для окремих товарів.

Можемо говорити про збереження обережного оптимізму щодо стану міжнародної торгівлі після глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. Автори відзначали відносно

стримане використання традиційних протекціоністських інструментів і збереження загальної відкритості торговельної системи. Водночас цей оптимізм супроводжувався чітким застереженням про необхідність постійного моніторингу торговельної політики, оскільки зберігались суттєві ризики посилення обмежувальних заходів. Подальший розвиток подій підтвердив обґрунтованість таких застережень. Як свідчать наведені дані, протекціоністські тенденції з часом лише посилювалися.

За часів першого терміну Дональда Трампа на посаді президента США у 2017-2021 рр. вільна торгівля – яка довгий час була стовпом республіканської політики в Сполучених Штатах – була відкинута. Її місце посіла протекціоністська політика «America First» (The Associated Press, 2020).

Можемо бачити на рис. 1, що у 2019 році, на тлі розгортання торговельної війни між США та КНР, розпочинається стрімке зростання обмежень міжнародної торгівлі, зокрема тарифних.

За даними дослідження (York, 2024), тарифні заходи, запроваджені у 2018-2019 рр. під час першого президентського терміну Дональда Трампа, охопили американський імпорт загальною вартістю близько 380 млрд доларів. Їх впровадження стало суттєвим відходом від попереднього курсу Сполучених Штатів, спрямованого на співпрацю з Європейським Союзом у підтримці та формуванні міжнародної торговельної системи відповідно до власних економічних інтересів.

Підвищення тарифів спричинило зростання витрат американських підприємств на закупівлю сировини, особливо в обробній промисловості, а також підвищення роздрібних цін для споживачів і скорочення доходів експортерів. У результаті американська економіка зіткнулася зі збільшенням витрат домогосподарств, зниженням доходів населення, скороченням зайнятості, зокрема у виробничому секторі, та зменшенням чистого обсягу виробництва навіть з урахуванням державної підтримки, наданої захищеним галузям.

Мита на сталь та алюміній були поширені на імпорт металопродукції не лише з Китаю, а й з країн-партнерів США, зокрема держав ЄС, а також Японії, Великої Британії, Канади та Мексики. Односторонні дії Вашингтона щодо торговельного протистояння з Китаєм водночас призвели до посилення напруженості у трансатлантичних економічних відносинах.

Кожен етап запровадження американських тарифів у 2018-2019 рр. супроводжувався відповідними контрзаходами з боку торговельних партнерів США. Унаслідок цього американський експорт на суму близько 100 млрд доларів зіткнувся з додатковими тарифними обмеженнями. Так, відчутних втрат зазнав аграрний сектор, виробники якого понесли багатомільярдні збитки через скорочення експортних поставок та погіршення доступу до зовнішніх ринків.

Втім, як показує дослідження (Sirel Öztürk, 2026), наприкінці 2010-х років такі великі економіки, як Китай, Японія та Європейський Союз, зберігали відносно стабільний або навіть низхідний рівень тарифного захисту. Це свідчить про формування нової моделі розвитку міжнародної торгівлі, для якої характерне поєднання подальшої відкритості ринків із посиленням окремих протекціоністських практик.

Відновлення протекціоністської торговельної політики, ініційоване Дональдом Трампом у межах двох його непослідовних президентських каденцій у США, стало переломним моментом для ліберального економічного порядку, сформованого на засадах багаторічного і багатостороннього співробітництва (Zafar, 2025). Те, що у 2018 році розпочалося як секторальні заходи щодо імпорту сталі та алюмінію, згодом трансформувалося у всеосяжну тарифну доктрину, яку було відновлено й розширено під час початку його другого терміну в 2025 році. Обґрунтована риторикою національної безпеки та економічного суверенітету, ця переорієнтація, на думку деяких дослідників, підриває інституційну та правову архітектуру СОТ. Вона ставить під сумнів припущення, що економічна інтеграція та відкритість здатні стримувати односторонні дії держав.

Під час першої президентської каденції Дональда Трампа, почали активно застосовувати розділ 301 закону «Про торгівлю» 1974 року в якості інструменту для запровадження односторонніх торговельних заходів (CRS Products from the Library of Congress, 2025). Наймасштабнішим прикладом стало введення у 2018 році тарифів у розмірі 7,5-25% на китайські товари загальною вартістю близько 370 млрд доларів. У 2024 році адміністрація Джо Байдена завершила перегляд цих заходів, зберігши чинні тарифи та підвищивши ставки для окремих категорій продукції.

У 2024-2025 роках США також проводили розслідування щодо торговельної політики Китаю та Нікарагуа. Хоча відповідні практики були визнані такими, що обмежують американську торгівлю, додаткові тарифи застосовувалися обмежено або відкладалися. Під час другої президентської каденції Дональда Трампа сфера застосування розділу 301 була розширена: розпочато нові розслідування щодо Бразилії, Китаю та низки інших країн, а також заявлено про можливість використання цього механізму для запровадження нових тарифів проти інших країн.

Втім, на початку другого президентського терміну Дональда Трампа ключовим інструментом реалізації протекціоністської торговельної політики стало використання Закону про міжнародні надзвичайні економічні повноваження (International Emergency Economic Powers Act, IEEPA) для запровадження митних тарифів (CRS Products from the Library of Congress, 2025).

У дослідженні (Schilirò, 2025) вказується на глибоку трансформацію світової торговельної системи. Насамперед спостерігається зміщення акцентів від глобалізації до регіоналізації: багатосторонні механізми регулювання торгівлі, зокрема в межах СОТ, дедалі частіше поступаються місцем двостороннім угодам і регіональним торговельним

блокам, сформованим під впливом геополітичних чинників. Унаслідок цього відбувається фрагментація міжнародних виробничо-збутових ланцюгів та перенесення виробництва з країн, які підпадають під торговельні обмеження, до політично близьких або більш сприятливих з погляду тарифного режиму держав.

Паралельно формується протилежна тенденція – прискорений розвиток цифрової глобалізації. Попри уповільнення торгівлі товарами, стрімко зростають транскордонні потоки даних, розширюється використання цифрових платформ і високотехнологічних рішень, зокрема у сферах штучного інтелекту та напівпровідникової електроніки. Пандемія COVID-19 додатково прискорила ці процеси. За таких умов Сполучені Штати зберігають провідні позиції у високотехнологічних секторах із високою доданою вартістю, тоді як трансформація цифрової економіки зумовлює потребу в швидкій адаптації підприємств і перекваліфікації робочої сили.

Зіткнувшись з обмеженнями США, Китай відповів пропорційними тарифами на експорт сільськогосподарської та промислової продукції США (Evans, 2019). Одночасно КНР проводила асиметричну торговельну політику: підвищуючи вибіркові бар'єри у відповідь, одночасно знижуючи загальні тарифні ставки для решти світу, щоб зміцнити свої глобальні ланцюги поставок (Sirel Öztürk, 2026).

Зберігаючи загалом відкриту тарифну архітектуру, ЄС адаптувався до геоекономічної фрагментації, застосовуючи регуляторні, нетарифні інструменти захисту. Механізм вуглецевого коригування імпорту (Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM), який буде більш детально розглянуто в подальшому, фактично став «екологічним тарифом». Крім того, ЄС активно використовував антисубсидійні розслідування (наприклад, вирівнювання тарифів на китайські електромобілі у 2024-2025 роках) для захисту свого внутрішнього ринку.

Торговельне протистояння між США та Китаєм демонструє, як протекціонізм здатен переростати у спіралі ескалації, що трансформують ринки, не забезпечуючи досягнення заявлених цілей політики. Замість усунення дисбалансів чи захисту стратегічних галузей, наслідки часто мають перерозподільчий характер: вигоди отримують політично впливові виробники, тоді як витрати розпорюються між споживачами, підприємствами нижчих ланок виробничих ланцюгів і торговельними партнерами.

Отже, станом на зараз, через рік після запровадження нових мит США у квітні 2025 року ключовими наслідками додаткових тарифів стали зростання напруженості в бізнес-середовищі та підвищення цін для споживачів. За оцінками Goldman Sachs (The Hill, 2025) станом на жовтень попереднього року, приблизно 55% нових митних зборів було перекладено на кінцевих споживачів.

За розрахунками (York, & Durante, 2026), тарифи, запроваджені Дональдом Трампом у 2025 році, призвели до збільшення податкового навантаження в середньому на 1000 доларів для кожного американського домогосподарства у минулому році, а у 2026

році, за їх оцінками, чинні тарифи збільшать податкове навантаження на кожне домогосподарство в США на 700 доларів.

Запроваджені тарифи забезпечать надходження до федерального бюджету США у розмірі 956 млрд доларів протягом 2026-2035 років (York, & Durante, 2026). Водночас постійне застосування цих тарифів призведе до скорочення довгострокового ВВП США на 0,3%, навіть без урахування можливих заходів у відповідь з боку торговельних партнерів. З огляду на негативний вплив тарифів на економічну активність, обсяг чистих бюджетних надходжень від них зменшиться до 697 млрд доларів протягом десятирічного періоду. За оцінками авторів, у 2025 році наявні мита забезпечили близько 38 млрд доларів чистих податкових надходжень.

Попри значний фіскальний ефект, тарифи не мали істотного впливу на торговельний баланс США. У 2025 році дефіцит торговельного балансу скоротився лише на 2,1 млрд доларів, що значною мірою було зумовлено зростанням профіциту зовнішньої торгівлі послугами.

Хоча протекціоністська риторика успішно використовує патріотичні та емоційні наративи для завоювання громадських настроїв, вона принципово не сприяє цілісному суспільному добробуту. Протекціонізм майже повністю зумовлений внутрішньополітичним тиском, а не раціональною стратегією зовнішньоекономічної діяльності. Демократичний процес дозволяє організованим, часто заможним групам інтересів забезпечувати собі цілеспрямований захист, збільшуючи витрати для переважної, але неорганізованої більшості споживачів.

Коли тарифи порушують глобальні виробничі ланцюги, компанії змушені нести додаткові витрати, пов'язані з пошуком нових постачальників, переглядом контрактів і перебудовою виробничих зв'язків. Такі трансакційні ускладнення посилюють втрати добробуту та формують тривалі неефективності, особливо в галузях, залежних від принципів «just-in-time» (концепція, що передбачає доставку матеріалів та виробництво компонентів саме тоді, коли вони потрібні, у необхідній кількості) та транскордонної торгівлі компонентами. Саме цим пояснюється, чому ескалація тарифів може спричинити макроекономічну нестабільність навіть за умов зростання митних надходжень.

Стрімке зростання міжнародної торгівлі після 1990 року сприяло тому, що близько одного мільярда людей змогли вийти зі стану крайньої бідності. Воно також активізувало економічний розвиток країн, що розвиваються, давши змогу багатьом із них скоротити відставання за рівнем доходів від більш заможних економік. Упродовж першого десятиліття XXI століття темпи зростання доходів на душу населення в цих країнах перевищували відповідні показники розвинених держав приблизно на 3,5 відсоткового пункту (в.п.). Крім того, розвиток торгівлі прискорив поширення технологій, що, своєю чергою, стимулювало підвищення продуктивності праці у глобальному масштабі (World Bank Blogs, 2024).

На думку експертів Світового банку, поширення хибного популізму в багатьох країнах завдає відчутної шкоди розвитку світової торгівлі. Чимало держав втратили зацікавленість в укладенні нових торговельних угод: упродовж 2020-х років щороку підписувалося в середньому лише близько п'яти таких домовленостей, що становить менш ніж половину рівня 2000-х років. Водночас прагнення до запровадження торговельних обмежень залишається високим: у 2023 році у світі було введено майже 3000 таких заходів – приблизно у п'ять разів більше, ніж у 2015 році. Затяжне послаблення торговельної активності також супроводжується відчутним уповільненням інвестиційних процесів.

Фахівці Світового банку вказують на те, що ідеї, котрі на перший погляд здаються безпечними, такі як «friend-shoring» (перенесення виробничих потужностей до країн, які є політичними та економічними союзниками) і «near-shoring» (перенесення виробництва до сусідніх країн або країн із близьким часовим поясом, культурною схожістю та географічною близькістю), можуть мати контрпродуктивні наслідки. Подібні політики часто зумовлені зрозумілим прагненням захистити ланцюги постачання. Водночас диверсифіковані глобальні ланцюги постачання є радше джерелом стійкості, ніж вразливості. У довгостроковій перспективі спроби обмежити глобальні виробничі ланцюги, ймовірно, послаблюватимуть потенційне економічне зростання через звуження міжнародного поширення технологій, зниження ефективності та зростання витрат.

На основі даних (The Global Trade Alert, n.d.) здійснимо огляд змін в імпортних бар'єрах, експортних обмеженнях, субсидіях та пов'язаних із ними заходах, що застосовувались в період із січня по травень 2026 року в окремих країнах світу, який дозволить виявити сучасні тенденції протекціонізму, окреслити регіональні особливості застосування торговельних обмежень і державної підтримки, а також оцінити масштаби та спрямованість державного втручання у міжнародну торгівлю.

Так, окрім попередньо згаданих протекціоністських заходів, за перші п'ять місяців 2026 року США було запроваджено 25-відсоткове мито на передові обчислювальні чіпи, антидемпінгові мита до 478% на окремі китайські товари та тарифні заходи щодо країн, які постачають нафту на Кубу. Водночас укладено торговельну угоду з Республікою Китай (Тайвань) про зниження мит на низку товарів (зокрема, автомобільні деталі, компоненти цивільних літаків).

США, у відповідь на паливну кризу внаслідок блокування Ормузької протоки, було частково послаблено наявні енергетичні обмеження, зберігаючи санкції проти іранської нафтової мережі. Паралельно схвалено значні інвестиції в енергетичну інфраструктуру, видобуток критично важливих корисних копалин, оборонне виробництво та дослідження у сфері енергетики й штучного інтелекту.

Канада здійснювала підтримку ланцюгів постачання. Було надано допомогу вітчизняним переробникам літію та запущено програму фінансування обсягом 735 млн

доларів для виробників сталі, алюмінію та міді. Також у співпраці з міжнародними партнерами розпочато розслідування у сфері міжнародної торгівлі, зокрема щодо шліфувальних матеріалів з Китаю, та запроваджено мита на сталеву стрічку з КНР і Туреччини.

Мексика зосередилася на залученні високоприбуткових інвестицій, одночасно захищаючи вітчизняні галузі промисловості. Було запроваджено прискорену процедуру погодження великих інвестицій із вимогою 20% локального виробництва. Мексика також проводила протекціоністську торговельну політику, як і країни ЄС, Індія та Бразилія, ініціюючи та долучаючись до розслідувань щодо імпорту з КНР сталевих, хімічної та сільськогосподарської продукції.

Китай активно використовував внутрішні технологічні субсидії, рамкові правила та «блокуючі накази» для протидії торговельному та санкційному тиску. Також запроваджено керівні принципи співробітництва у сфері штучного інтелекту та виробництва з метою розширення державної підтримки. На тлі вже згадуваної паливної кризи найбільшим нафтопереробним заводам було доручено призупинити експорт дизельного палива та бензину, а також посилено експортний контроль за паливом й хімічною продукцією.

Індією було вжито заходів захисту своїх експортерів від логістичних потрясінь. Зокрема, запущено державну програму, яка надає експортерам, що постраждали від логістичних збоїв на Близькому Сході, страхове покриття у розмірі 53 млн доларів. Індія брала участь у рамкових угодах із США, активно проводила розслідування щодо китайського імпорту, включаючи зустрічне розслідування щодо суспензійних смол ПВХ.

Республіка Корея (Південна Корея) створила спеціальну програму реагування на збитки на Близькому Сході у розмірі 1 мільярда доларів для пом'якшення енергетичних потрясінь і запустила масштабну програму у розмірі 22 трлн вон, що фінансує весь ланцюжок створення вартості в галузі штучного інтелекту.

Японією було схвалено виділення 387,3 млрд єн, призначених для розвитку виробництва роботів зі штучним інтелектом (ШІ) та базових моделей фізичного ШІ.

Австралія зобов'язала інвесторів, пов'язаних із Китаєм, відмовитися від інвестицій у компанію з пошуку рідкісноземельних елементів для захисту її стратегічних активів.

ЄС та держави-члени посилили використання протекціоністських інструментів, поєднуючи торговельний захист, промислову політику та вибіркове державне втручання в стратегічні сектори. У сфері промислової політики було запропоновано посилити вимоги щодо локального вмісту в державних закупівлях, що фактично посилює преференції для внутрішніх виробників.

У рамках контролю за іноземними інвестиціями ЄС ініціював поглиблене розслідування щодо іноземних субсидій у зв'язку з заявкою китайської компанії

«JD.com» на придбання німецького ритейлера «Сесопоту», тоді як окремі держави-члени застосовували національні обмеження.

Інструменти промислового та технологічного протекціонізму також реалізовувалися в Європейському Союзі через масштабне фінансування критичних секторів, зокрема, розвитку штучного інтелекту та квантових технологій.

Великою Британією також було ухвалено рішення про націоналізацію сталеливарної галузі.

У зовнішньополітичному вимірі ЄС узгоджував санкційні заходи зі США щодо іранської нафти та паралельно коригував обмеження на операції з російською нафтою, що відображає поєднання економічного тиску та вибіркової лібералізації щодо енергоносіїв.

Об'єктом протекціоністських заходів стала й Україна. Зокрема, у травні 2026 року Угорщина запровадила заборону на імпорт низки українських сільськогосподарських і продовольчих товарів, включаючи м'ясо, яйця, мед, зернові культури та рослинні олії (The Global Trade Alert, n.d.). Обмеження були обґрунтовані необхідністю захисту внутрішнього ринку від продукції, яка, за твердженням угорської сторони, не повною мірою відповідає виробничим стандартам ЄС. Водночас транзит українських товарів через територію країни залишився дозволеним за умови митного контролю та дотримання встановлених строків перевезення.

Сучасний протекціонізм характеризується поєднанням традиційних інструментів обмеження торгівлі з новими формами державного втручання, спрямованими на забезпечення економічної безпеки, технологічного лідерства та стійкості важливих ланцюгів постачання. Серед основних механізмів, що застосовуються державами – імпортні тарифи, антидемпінгові мита, торговельні розслідування, експортний контроль, субсидії, програми державної підтримки, вимоги щодо локалізації виробництва, моніторинг іноземних інвестицій, а також санкційні обмеження. Поряд із цим поширення набули заходи для стимулювання стратегічно-важливих галузей – виробництва напівпровідників, розвитку штучного інтелекту, оборонного сектору, енергетики та критичної сировини.

Результати такого втручання є неоднозначними. З одного боку, вони сприяють зміцненню національних виробничих потужностей, підтримці критично важливих секторів, залученню інвестицій та зменшенню залежності від ризикованих зовнішніх постачальників. Зокрема, це проявляється у масштабних програмах підтримки технологічних та енергетичних галузей у США, Канаді, Китаї, Японії, Республіці Корея та країнах ЄС. З іншого боку, посилення тарифних бар'єрів, інвестиційних фільтрів та експортного контролю поглиблює фрагментацію світової економіки, загострює торговельні суперечності й підвищує ризики для міжнародних ланцюгів створення вартості. Водночас низка держав застосовує вибіркочну лібералізацію торгівлі та

інвестицій для дружніх країн, що свідчить про формування диференційованої системи міжнародних економічних відносин, де взаємодія дедалі більше визначається геополітичними та безпековими пріоритетами.

Це показує, що торговельний протекціонізм дедалі частіше використовується не просто як регулятор торгівлі, а як засіб для реалізації ширших гео економічних стратегій.

Для України зростання глобальної конкуренції за стратегічні ресурси та переформатування ланцюгів постачання відкривають нові можливості для інтеграції у міжнародні виробничі мережі. Втім, приклад обмежень на імпорт української аграрної продукції, запроваджених окремими країнами-сусідами з ЄС (зокрема, Угорщиною) всупереч існуючій Угоді про глибоку та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, демонструє вразливість доступу до зовнішніх ринків навіть у межах європейського економічного простору.

Проаналізуємо зовнішньоторговельний баланс України в 2015-2025 рр. (рис. 2), що дозволить комплексно оцінити наслідки трансформаційних процесів в українській економіці, змін у міжнародному торговельному середовищі та впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на розвиток зовнішньоекономічної діяльності держави.

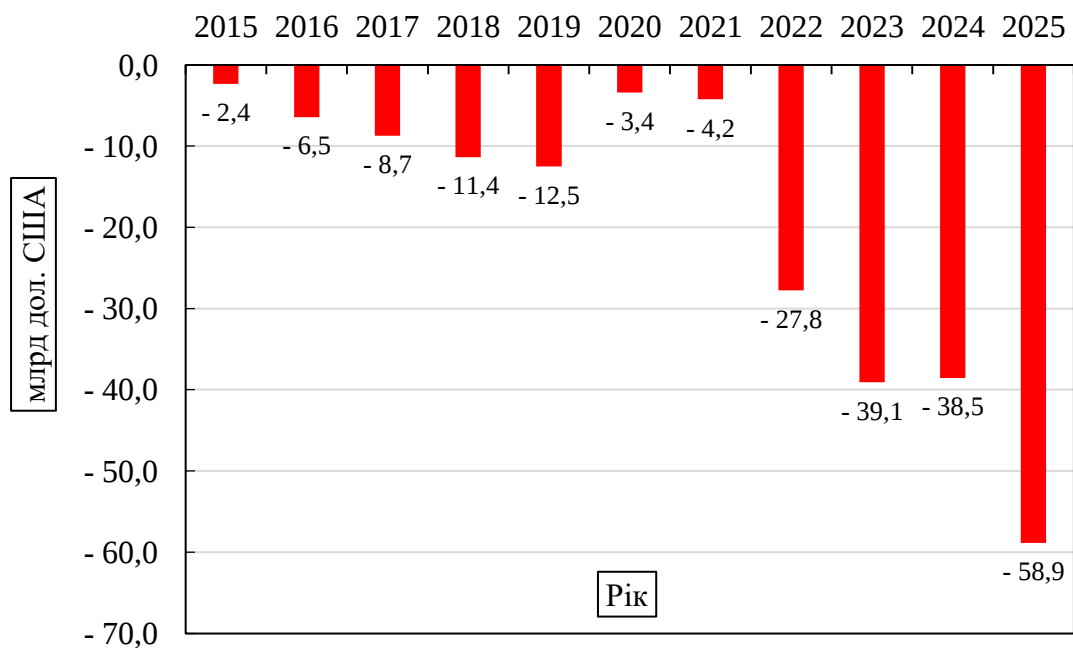

Рисунок 2. Зовнішньоторговельний баланс України в 2015-2025 рр.
Складено за матеріалами (National Bank of Ukraine, n.d.).

Розглядаючи динаміку зовнішньоторговельного балансу України, можна простежити процеси структурної перебудови української економіки після початку російсько-української війни у 2014 році. Період 2015-2021 років характеризувався початком функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з Європейським Союзом, переорієнтацією зовнішньої торгівлі з традиційних ринків країн

СНД на ринки ЄС та інших регіонів світу, а також поступовим відновленням внутрішнього попиту.

ПВЗВТ відкрила для українських виробників можливості доступу до одного з найбільших споживчих ринків світу. Лібералізація торгівлі, зниження тарифних бар'єрів та гармонізація технічних стандартів сприяли переорієнтації експортних потоків на ринки ЄС, що частково компенсувало втрати від скорочення торгівлі з традиційними на той час партнерами.

Разом із тим, конкурентні переваги України стримувалися тарифним та нетарифним протекціонізмом торговельних партнерів. В рамках ПВЗВТ з ЄС продовжував діяти механізм тарифних квот (TRQs), згідно якого безмитні ліміти на українську агропродукцію швидко вичерпувалися, не покриваючи можливі на той момент обсяги експорту.

Як видно з рис. 2, сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами України протягом усього досліджуваного періоду залишалося від'ємним – від -2,4 млрд доларів у 2015 році до пікового дефіциту у 2019 році (-12,5 млрд доларів), після чого у 2020-2021 рр. спостерігалось його суттєве скорочення – до -3,4 та -4,2 млрд доларів відповідно.

Анексія АР Крим та тимчасова окупація частини Донецької і Луганської областей у 2014 році призвели до втрати значної частини промислового потенціалу держави, зокрема підприємств важкого машинобудування, металургії та вугледобувної промисловості. Початок збройної агресії РФ змусив українських експортерів перебудовувати логістичні маршрути та шукати нові ринки збуту, що супроводжувалося додатковими витратами та втратою усталених виробничо-збутових зв'язків.

Водночас поступова макроекономічна та відносна політична стабілізація стимулювала випереджальне зростання імпорту. Необхідність закупівлі енергоносіїв, відновлення споживчого попиту, а також потреба бізнесу в імпортних інвестиційних товарах і комплектуючих (модернізація обладнання, закупівля сільськогосподарської техніки тощо) зумовили розширення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі до -12,5 млрд доларів у 2019 році.

У 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 відбулося скорочення імпорту через падіння ділової активності та зниження світових цін на енергоносії, що сприяло зменшенню від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі до -3,4 млрд доларів. У 2021 році визначальним фактором стала сприятлива кон'юнктура світових товарних ринків – зростання цін на аграрну продукцію, залізну руду та металургійну сировину, що дозволило частково компенсувати відновлення імпорту та здорожчання енергоносіїв і утримати дефіцит на відносно помірному рівні (-4,2 млрд доларів).

Повномасштабне збройне вторгнення РФ в Україну спричинило значні втрати та суттєво ускладнило здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, до ключових наслідків належать руйнування та втрата доступу до промислових потужностей,

замінування сільськогосподарських угідь, тимчасова окупація морських портів на узбережжі Азовського моря, а також блокада українських портів у Чорному морі. Прогресуючий характер дефіциту, який у 2025 році досяг -58,9 млрд доларів, зокрема зумовлений енергетичною кризою, що виникла внаслідок знищення генеруючих потужностей України. Це спричинило зростання обсягів імпорту палива, електроенергії з ЄС та необхідного обладнання. Крім того, масова міграція населення та необхідність здійснення мобілізаційних заходів створюють дефіцит робочої сили.

Війни та кризи в інших регіонах світу, зокрема в Ірані та у Венесуелі, створюють додаткові зовнішні шоки для української економіки. Вони накладаються на наслідки російської агресії та ще більше ускладнюють умови ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Зокрема, це проявляється у сфері логістичного забезпечення. Наприклад, атаки хуситів в Червоному морі та блокування важливого морського шляху (Ормузької протоки) змушують судноплавні компанії змінювати маршрути, що веде до подорожчання перевезень, зростання страхових витрат і затримок поставок.

Надзвичайно важливими для України є світові ціни на енергоносії. Конфлікти у нафто- і газовидобувних регіонах (Венесуела, Іран та інші країни Південно-Західної Азії) підвищують їхню вартість, що є особливо чутливим для України через імпорتنу залежність та руйнування власної енергетичної інфраструктури. Одночасно зростають ціни на добрива, що збільшує витрати аграрного сектору та знижує прибутковість експорту (World Bank Group, 2026).

Залученість України в глобальні виробничі ланцюги зумовлює високу чутливість національної економіки до зовнішніх шоків. Оскільки торгівля, поряд із фінансовою допомогою, є основним каналом валютних надходжень, глобальні економічні потрясіння та торговельні протистояння безпосередньо загрожують макроекономічній стабільності нашої держави.

Проаналізуємо зовнішньоекономічну діяльність України та США, як великого економічного гравця та важливого геополітичного партнера нашої держави. Провідною статтею українського експорту товарів до США є продукція металургійної галузі. У 2024 році її частка становила близько 60% загального обсягу поставок до США, що в абсолютному вираженні дорівнювало приблизно 0,5 млрд доларів. Водночас ці обсяги є незначними в контексті американського ринку, адже становлять лише близько 0,5% загального імпорту сталі до США (BBC News Ukraine, 2025b).

Очікувалося, що запровадження мит на українську сталь негативно позначиться як на металургійному секторі, так і на двосторонній торгівлі. Це зумовлено тим, що з 2022 року, відповідно до рішень тодішньої адміністрації президента США, діяли нульові мита на імпорт української сталі та виробів із неї.

За оцінками Інституту економічних досліджень, обсяг експорту українських товарів, на які поширюються додаткові тарифні обмеження, у 2024 році становив близько 150 млн доларів, або приблизно 4% загального експорту країни. Попри відносно невелику частку, структура цього експорту має суттєве значення, оскільки значну його частину формують труби, для яких американський ринок є ключовим.

Зокрема, частка США в експорті українських труб для нафто- і газопроводів досягала 37%, а труб для буріння нафтових і газових свердловин – 38%. У відповідних сегментах частка ЄС становила 21% і 6% відповідно.

Втім, згідно зі статистичними даними Національного банку України (НБУ), український експорт товарів і послуг до США не лише не зменшився, а й зріс, хоча й у незначних обсягах – з 5,15 млрд доларів у 2024 році до 5,41 млрд доларів (National Bank of Ukraine, n.d.). Зокрема, частка товарного експорту становила 1,04 млрд доларів у 2025 році проти 869 млн доларів у 2024 році. Це можна пояснити «відкладеним» ефектом дії тарифних обмежень, запроваджених адміністрацією Президента США у квітні 2025 року, які не проявилися повною мірою, а також відносно невисокою додатковою 10-відсотковою митною надбавкою.

Що стосується імпорту товарів і послуг із США в Україну, то у 2025 році він суттєво зріс порівняно з попереднім роком – з 7,71 млрд доларів до 9,03 млрд доларів, хоча й не досяг рекордного рівня 2022 року, коли імпорт становив 11,58 млрд доларів. Зокрема, імпорт товарів збільшився більш ніж на 1 млрд доларів – з 3,33 млрд доларів до 4,35 млрд доларів.

Загалом, на основі наведених даних можна констатувати, що у структурі зовнішньоекономічних відносин між Україною та США переважає торгівля послугами. водночас фіксується від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу України, яке у 2025 році становило -3,62 млрд доларів, що свідчить про наявність суттєвого дисбалансу на користь США.

Зовнішньоекономічна діяльність України зазнає негативного впливу внаслідок запровадження протекціоністських заходів з боку США. Водночас, частка цієї країни у зовнішньоторговельному обороті України у 2025 році становила лише 8,5%, що є відносно незначним показником порівняно з 47,2%, які припадали на держави Європейського Союзу, котрі є нашими основними торговельними партнерами.

Частка ЄС у структурі зовнішньоторговельного обороту України раніше була ще вищою (51,5% у 2023 році та 50,6% у 2024 році), однак посилення протекціоністських настроїв серед національних виробників держав-членів Європейського Союзу, передусім у аграрному секторі, зумовило перегляд умов здійснення зовнішньої торгівлі.

Так, у червні 2025 року завершився термін дії автономних торговельних заходів (autonomous trade measures – АТМ), запроваджених ЄС, та які фактично передбачали скасування відповідних квот і митних обмежень на українську експортну продукцію

(Yurydychna Gazeta, 2025). Протягом трирічного періоду (з червня 2022 року по червень 2025 року) їх застосування ці інструменти забезпечували вагому підтримку національній економіці в умовах воєнного стану та сприяли нарощуванню обсягів зовнішньої торгівлі з країнами Європейського Союзу. Після їх припинення регулювання зовнішньоекономічних відносин України з ЄС знову здійснюється відповідно до положень Угоди про асоціацію, яка передбачає функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ).

Наприкінці червня 2025 року відповідний розділ Угоди, що стосується ПВЗВТ, було переглянуто з метою досягнення балансу між подальшою підтримкою українського експорту до ЄС і належним урахуванням чутливості окремих секторів сільського господарства держав-членів ЄС, а також інтересів зацікавлених сторін (European Commission, 2025).

Запровадження нових умов зовнішньоекономічної співпраці між Україною та державами-членами ЄС уже негативно позначилося на динаміці показників зовнішньої торгівлі у 2025 році. Обсяг експорту товарів і послуг до Європейського Союзу порівняно з 2024 роком зменшився на 1,58 млрд доларів – з 29,38 млрд доларів до 27,79 млрд доларів. Натомість імпорт товарів і послуг, які залишаються критично важливими в умовах воєнного стану, продовжив зростати – з 47,31 млрд доларів до 52,44 млрд доларів, що спричинило подальше збільшення від’ємного сальдо торговельного балансу України.

Посилення стійкої тенденції до поглиблення негативного зовнішньоторговельного балансу, що спостерігається останніми роками (див. рис. 2), зумовлено одночасним звуженням експортного потенціалу та зростанням імпоротної залежності. Зокрема, скорочення можливостей для експорту обумовлюється низкою чинників, серед яких – порушення традиційних логістичних маршрутів і посилення протекціоністських заходів з боку зовнішньоекономічних партнерів. Додатковим стримувальним фактором виступають проблеми в енергетичному секторі, що негативно впливають на виробничу діяльність підприємств, знижуючи їхню конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Водночас спостерігається зростання обсягів імпорту, що має як вимушений, так і структурний характер. В умовах повномасштабної війни суттєво зросла потреба у ввезенні продукції військового та подвійного призначення для забезпечення функціонування оборонно-промислового комплексу (ОПК), а також критично важливих товарів, зокрема енергоносіїв, обладнання та сировини. Така ситуація формує високу залежність національної економіки від зовнішніх поставок, що у поєднанні зі зниженням експортних надходжень, призводить до подальшого зростання негативного торговельного сальдо.

Можемо говорити, що зовнішньоекономічні відносини між Україною та ЄС залишаються значною мірою асиметричними. Україна переважно залежить від експорту

сільськогосподарської продукції та сировинних товарів із низькою доданою вартістю, тоді як у структурі імпорту з ЄС домінують високотехнологічне обладнання, машини, транспортні засоби та енергоносії. Такий структурний дисбаланс підвищує вразливість української зовнішньої торгівлі до змін регуляторного середовища та коливань кон'юнктури європейського ринку.

Експерти Німецької консультативної групи з питань економічних реформ в Україні (German Economic Team) та Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) підраховали, що прогнозоване зниження обсягів імпорту української агропродукції до ЄС становить близько 1,4 млрд доларів щорічно (Movchan et al., 2025).

Для семи товарних позицій українського експорту нові квотні обмеження виявилися істотно нижчими за фактичні обсяги експорту у 2024 році, зокрема для пшениці, ячменю, м'яса птиці, яєць, меду, цукру та яблучного соку.

Найбільшим є скорочення експорту пшениці: прогнозується зниження на 1,14 млрд доларів (-80%), що формує основну частку загального скорочення поставок до ЄС. Обсяги експорту очікувано зменшаться з 6,34 млн тонн до 1,3 млн тонн. Другою за масштабами втрат є категорія цукру: зниження становитиме 159 млн доларів (-69%), у натуральному вираженні – з 325 тис тонн до 100 тис тонн.

Скорочення українських поставок призведе до зменшення внутрішнього ринку ЄС: пшениці – на 5,6%, цукру – на 1,4%. Це підвищить внутрішній попит і сприятиме зростанню цін, у результаті чого виграють європейські виробники, тоді як споживачі зазнають втрат.

У травні 2025 року Європарламентом було продовжено скасування мит і квот на український експорт заліза та сталі на три роки – до червня 2028 року (Forbes Ukraine, 2025).

Втім, у ЄС з початку 2026 року в своєму остаточному режимі застосовується Механізм вуглецевого коригування імпорту (Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM) (European Commission, n.d.).

Після запровадження Національно визначених внесків (за підсумками Паризької кліматичної угоди) держави самостійно встановлювали рівень кліматичних зобов'язань, що створювало передумови для «перетікання» викидів: виробництво переміщувалось до країн із менш жорсткими екологічними вимогами, але викиди фактично повертались через імпорт продукції.

Це зумовлено різницею у вартості вуглецевих викидів, яка включається до собівартості товарів: вищі кліматичні стандарти означають більші виробничі витрати. Саме для обмеження цього ефекту було запроваджено CBAM.

Для України це створює ризики, оскільки імпортерам доведеться компенсувати різницю у вартості викидів, що підвищить ціну українського експорту та знизить його конкурентоспроможність на ринках ЄС.

Виникають серйозні виклики для промисловості України, зокрема металургійної галузі, яка і так зазнала значних втрат унаслідок повномасштабного вторгнення РФ та тимчасової окупації територій, на яких була розташована значна кількість промислових підприємств. Відтак з'являється необхідність пошуку балансу між дотриманням кліматичних норм і реальними можливостями модернізації українських виробничих потужностей відповідно до стандартів ЄС з метою скорочення викидів.

Так, як зазначає (Zubko, 2026), суттєвими перешкодами для подальшого розвитку торговельних відносин між Україною та ЄС залишаються як прояви вибіркового торговельного протекціонізму в окремих державах – членах ЄС, так і наявність нетарифних та технічних бар'єрів. Незважаючи на функціонування спільного європейського механізму автономних торговельних заходів, політичний тиск на національному рівні, насамперед з боку аграрних лобістських груп і фермерських протестних рухів, неодноразово призводив до запровадження обмежень щодо української сільськогосподарської продукції. Водночас чверть українських виробників досі не повністю адаптувала виробничі процеси до технічних, санітарних, фітосанітарних та екологічних стандартів ЄС. Наявність таких регуляторних вимог у поєднанні з політичними обмеженнями доповнюється внутрішніми інфраструктурними та інституційними проблемами, що стримують поглиблення інтеграції України до єдиного європейського ринку.

Підписання ПВЗВТ у 2016 році та запровадження автономних торговельних заходів (АТМ) у 2022 році підкреслили важливість нетарифних заходів у регулюванні торговельних відносин між Україною та ЄС. Вплив нетарифних заходів ЄС на український експорт суттєво варіюється залежно від товарної групи. Результати гравітаційного моделювання у дослідженні (Butenko et al., 2025) свідчать, що експорт цукру та соняшникової олії є найбільш чутливим до санітарних і фітосанітарних заходів (sanitary and phytosanitary measures – SPS), тоді як експорт пшениці демонструє значно нижчу чутливість. SPS-вимоги генерують приблизно 3,5-4,0% додаткових торговельних витрат, створюючи значне процедурне навантаження. Водночас витрати на дотримання цих вимог можуть звести нанівець економічні вигоди від лібералізації торгівлі, отримані внаслідок зниження мит.

Важливими нетарифними бар'єрами залишаються також технічні бар'єри у торгівлі (technical barriers to trade – TBT), які стримують зростання українського експорту до ЄС. Водночас їхній негативний вплив частково пом'якшується завдяки гармонізації стандартів і впровадженню цифрових платформ сертифікації, що сприяють зниженню транзакційних витрат та інформаційної асиметрії між учасниками торгівлі. Однак упродовж 2024-2025 років регуляторний тиск посилюється. Після часткового відновлення тарифних квот на окремі види української аграрної продукції кількість повідомлень щодо SPS-вимог до українського сільськогосподарського експорту зросла на 18% протягом року

(Butenko et al., 2025). Це свідчить про те, що довгостроковий доступ до ринку ЄС дедалі більше залежить від рівня інституційної узгодженості регуляторних систем, відповідності стандартам якості та інтеграції цифрових механізмів контролю, ніж від тимчасових торговельних преференцій.

Аналізуючи дані (Ministry of Economy of Ukraine, 2026a) про чинні антидемпінгові, компенсаційні та захисні заходи щодо української продукції (станом на березень 2026 року), можна зробити висновок, що значна частина антидемпінгових заходів проти українського експорту стосується саме металургійної галузі. Під обмеження потрапляють гарячекатаний і холоднокатаний прокат, арматура, катанка, сталеві труби різних типів, оцинкований прокат, дріт, кутники та феросплави. Такі заходи застосовуються вже згадуваними США, а також Мексикою, Канадою, Бразилією, Індонезією, Таїландом, Єгиптом і країнами Євразійського економічного союзу – Вірменією, Казахстаном та Киргизстаном.

Окрім антидемпінгових заходів, застосовуються такі протекціоністські інструменти, як тарифні квоти та додаткові мита, які також переважно спрямовані на продукцію чорної металургії. Зокрема, вони використовуються Туреччиною, Марокко та Іраком щодо окремих видів української металопродукції.

Серед продукції деревообробної галузі обмеження стосуються деревоволокнистих плит, щодо яких Марокко застосовує захисні заходи у формі тарифних квот. У целюлозно-паперовій галузі Туреччина використовує протекціоністські заходи щодо окремих видів паперу та картону, а в хімічній промисловості під обмеження потрапляє поліефірна стружка.

Аграрна продукція представлена у переліку значно меншою мірою. Зокрема, Мадагаскар застосовує захисні заходи щодо окремих видів рослинних олій українського походження.

Окрему категорію становлять додаткові імпорتنі мита, запроваджені в межах ширших протекціоністських заходів. Так, США встановили додаткові мита на сталеву продукцію та її похідні вироби, а також універсальне мито на значну частину імпорту. Канада застосовує додаткові мита щодо сталевих продукції, тоді як Мексика поширила підвищені ставки мит не лише на металопродукцію, а й на текстиль, меблі, папір, пластмасові вироби та іншу промислову продукцію.

Україна також не залишає осторонь протекціоністської політики у сфері зовнішньої торгівлі. Аналіз рішень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі (Ministry of Economy of Ukraine, 2026b) свідчить, що Україною протягом 2008-2026 рр. інструменти торговельного захисту використовувалися переважно у формі антидемпінгових заходів, тоді як спеціальні та компенсаційні заходи застосовувалися значно рідше. За цей період простежується чітка концентрація заходів як за країнами походження імпоротної продукції, так і за галузями економіки. Динаміка застосування заходів дозволяє

виокремити три етапи, що відображають зміни у зовнішньоекономічних зв'язках України, структурі імпорту та геополітичних умовах функціонування української економіки.

У період з 2008 по 2013 рр. торговельний захист був спрямований насамперед проти імпорту з Росії, Білорусі та Китаю. Саме ці країни виступали основними постачальниками продукції, щодо якої порушувалися антидемпінгові розслідування або запроваджувалися обмежувальні заходи. У цей період найбільш поширеними об'єктами захисту були металургійна продукція, продукція хімічної промисловості, будівельні матеріали, а також окремі товари машинобудування та легкої промисловості. Така структура заходів відображала прагнення захистити українських виробників у базових секторах промисловості, які зазнавали конкуренції з боку дешевого імпорту.

У 2014-2021 рр. відбулося суттєве розширення як товарної, так і географічної структури заходів торговельного захисту. Цей етап був пов'язаний зі зміною зовнішньоторговельних пріоритетів України після початку російської агресії у 2014 році, поступовою переорієнтацією торговельних потоків та активізацією використання механізмів захисту внутрішнього ринку. Поряд із Росією, Білоруссю та Китаєм об'єктами антидемпінгових розслідувань стали Молдова, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Індія та Туреччина. У цей період особлива увага приділялася захисту підприємств металургійного комплексу. Протекціоністські заходи стосувалися сталевих кріплень, дротів, гарячекатаного та холоднокатаного прокату, трубної продукції, підшипників, стрілочних переводів, радіаторів опалення та інших виробів із чорних металів. Одночасно розширився перелік виробництв хімічної промисловості, щодо яких застосовувалися захисні інструменти, зокрема у сферах виробництва добрив, сірчаної та лимонної кислот, а також крохмалю.

У 2022-2026 рр. застосування інструментів торговельного захисту відбувалося в умовах повномасштабної війни та подальшої трансформації зовнішньоекономічних зв'язків України. У цей період спостерігається подальше зростання ролі Китаю як головного об'єкта антидемпінгових заходів. Водночас значно збільшилася кількість розслідувань щодо імпорту з Туреччини, а також окремих країн Азії, зокрема Азербайджану, Малайзії, ОАЕ та Саудівської Аравії. Частина таких розслідувань була пов'язана з можливим обходом раніше запроваджених антидемпінгових мит щодо китайської продукції через треті країни. У цей період під протекціоністський захист потрапили не лише металургія, хімічна та будівельна промисловість, а й окремі сегменти машинобудування, деревообробної промисловості та агропродовольчого сектору. Це свідчить про поступове розширення сфери застосування інструментів протекціоністської політики відповідно до змін у структурі імпорту та потреб національних виробників.

Загалом у 2008-2026 рр. найбільша кількість заходів торговельного захисту була спрямована проти імпорту з КНР, РФ та Білорусі. У галузевому розрізі домінували

металургійна, хімічна, будівельна та деревообробна промисловість. Це може свідчити про орієнтацію української протекціоністської політики на підтримку базових галузей промисловості, які відігравали важливу роль у формуванні промислового виробництва, зайнятості та експортного потенціалу країни. Водночас зміни в географічній та товарній структурах заходів демонструють поступову адаптацію механізмів торговельного захисту до змін у міжнародному торговельному середовищі та структурі зовнішньоекономічних зв'язків України.

Висновки

Протекціонізм залишається однією з провідних тенденцій розвитку сучасної міжнародної торгівлі та дедалі більше впливає на формування глобального економічного середовища. У регіонах, які зазнають негативного впливу глобалізації, як правило, посилюється підтримка протекціоністських заходів і формується критичніше ставлення до економічної відкритості, що створює додаткові передумови для впровадження обмежувальної торговельної політики на національному рівні. Оскільки подібну політику реалізують США – одна з провідних економічних потуг, глибоко інтегрована у глобальну торговельну систему – її наслідки набувають глобального масштабу.

Поширення протекціоністських тенденцій у світовій економіці створює для України серйозні виклики, які проявляються в обмеженні доступу до зовнішніх ринків, внаслідок посилення бар'єрів для здійснення зовнішньоекономічної діяльності та загального зростання невизначеності щодо умов міжнародної торгівлі. Зокрема, ситуація, що склалась, робить міжнародних інвесторів більш стриманими, що несе додаткові труднощі для інвестиційної привабливості нашої держави, котра вже постраждала внаслідок російсько-української війни, що триває.

Для української економіки, яка характеризується значною експортною орієнтацією та залежністю від фінансової допомоги партнерів в умовах війни, такі зміни підвищують вразливість до зовнішніх шоків. Зокрема, зниження доходів і зростання економічних ризиків у країнах-партнерах можуть призводити до скорочення обсягів фінансової підтримки, яка є вкрай необхідною для України. Водночас знижується конкурентоспроможність українських виробників, які вже функціонують в умовах безпекових загроз та перебоїв з електропостачанням.

Сучасна динаміка зовнішньоекономічної діяльності України відображає наявність структурних дисбалансів, які посилюються під впливом воєнних і глобальних економічних викликів та потребують реалізації комплексних заходів державної політики, спрямованих на відновлення експортного потенціалу й зниження критичної імпортозалежності.

Адаптація до нових глобальних умов може передбачати активізацію торговельної дипломатії, поглиблення інтеграції з ключовими партнерами, а також структурну

модернізацію економіки, що має бути спрямована на підвищення доданої вартості експорту. У сукупності це сприятиме пом'якшенню негативного впливу протекціонізму та забезпеченню більш стійкого розвитку зовнішньоекономічної діяльності України.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні та опрацюванні основних викликів, ризиків і можливостей, які формує глобальне поширення протекціонізму для зовнішньоекономічної діяльності України. Визначено особливості трансформації міжнародної торгівлі та впливу посилення тарифних і нетарифних бар'єрів на зовнішньоекономічні можливості України в умовах повномасштабної війни та зростання геоекономічної нестабільності.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з оцінюванням наслідків впровадження механізму вуглецевого коригування імпорту ЄС (СВАМ) для промислового сектору України та аналізом впливу торговельної фрагментації світу на її участь у глобальних ланцюгах створення вартості.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Фінансування

Автори не отримували фінансової підтримки для проведення дослідження, підготовки рукопису та публікації цієї статті.

Conflict of interest

The authors declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship and publication of this article.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність будь-яких потенційних конфліктів інтересів щодо проведення дослідження, підготовки рукопису та публікації цієї статті.

References | Список використаних джерел

- Abboushi, S. (2010). Trade protectionism: reasons and outcomes. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 20(5), 384–394. DOI: <https://doi.org/10.1108/10595421011080760>
- Balabanova, N., Muravsky, M., & Shastun, V. (2024). Interstate trade disputes as a manifestation of modern protectionism. *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*, (28), 53–61. [In Ukrainian]. [Балабанова, Н., Муравський, М., & Шастун, В. (2024). Міждержавні торговельні суперечки як прояв сучасного протекціонізму. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*, (28), 53–61]. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2024-14-28-53-61>
- BBC News Ukraine. (2025a). Trump's tariffs. What they are, why they are needed, and will they help make America great. [In Ukrainian]. [BBC News Україна. (2025a) Тарифи Трампа.

- Що це таке, навіщо вони потрібні, й чи допоможуть вони зробити Америку великою]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93lew7wje9o>
- BBC News Ukraine. (2025b). Trump's tariffs on Ukraine. Are they painful and how will they hit the economy. [In Ukrainian]. [BBC News Україна (2025b). Мита Трампа щодо України. Чи це болюче і як вдарить по економіці]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cd02g31mjz5o>
- Butenko, O., Kot, O. & Kozub, V. (2025). The impact of non-tariff barriers of the eu on the export of key agrarian goods of Ukraine. *Journal of European Economy*, 24(4), 579–597. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2025.04.579>
- Constantinescu, C., Mattoo, A., & Ruta, M. (2020). The global trade slowdown: cyclical or structural?. *The World Bank Economic Review*, 34(1), 121–142. DOI: <https://doi.org/10.1093/wber/lhx027>
- Crozet, M. (2009). Trade and geography: Paul Krugman's views on globalization. *Review of Political Economy*, 119(4), 513–534. [In French]. [Crozet, M. (2009). Commerce et géographie: la mondialisation selon Paul Krugman. *Revue d'économie politique*, 119(4), 513–534]. DOI: <https://doi.org/10.3917/redp.194.0513>
- CRS Products from the Library of Congress. (2025). The International Emergency Economic Powers Act: Origins, Evolution, and Use. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/R45618>
- CRS Products from the Library of Congress. (2026). Section 301 of the Trade Act of 1974. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/IF11346>
- Cutrini, E., Gardiner, B., & Martin, R. (2023). EU integration and the geographies of economic activity: 1985–2019. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 55(2), 274–302. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308518X221127028>
- Datt, M., Hoekman, B., & Malouche, M. (2011). Taking stock of trade protectionism since 2008. *World Bank-Economic Premise*, (72), 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1596/10068>
- European Commission. (n.d.). Carbon Border Adjustment Mechanism. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en
- European Commission. (2025). EU and Ukraine reach agreement in principle on a modernised trade relationship. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_1672
- Evans, O. (2019). The effects of US-China trade war and Trumponomics. *Forum Scientiae Oeconomia*, 7(1), 47–55. DOI: https://doi.org/10.23762/FSO_VOL7_NO1_3
- Forbes Ukraine. (2025). The European Parliament voted to extend duty-free imports of Ukrainian steel for three years. [In Ukrainian]. [Forbes Україна (2025). Європарламент проголосував за продовження на три роки безмитного імпорту української сталі]. URL: <https://forbes.ua/news/evroparlament-progholosuvav-za-prodovzhennya-na-tri-roki-bezmitnogo-importu-ukrainskoi-stali-08052025-29596>
- Hornung, L.J., & Stöckmann, N. (2024) Protectionism in Disguise? EU Anti-Dumping Measures Targeting PRC Iron and Steel Products. *Journal of Industry, Competition and Trade* 24(1). DOI: <https://doi.org/10.1007/s10842-024-00433-6>
- Koopman, R. (2025). The likely micro-and macro-economic consequences of a unilateral US trade policy. *World Trade Review*, 24(4), 446–462. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1474745625101067>
- Mazaraki, A., & Melnyk, T. (2021). Neo-protectionism and trade wars. *Scientia fructuosa*, 135 (1), 4–22. [In Ukrainian]. [Мазаракі, А., Мельник, Т. (2021). Неопротекціонізм і торговельні війни. *Scientia fructuosa*, 135(1), 4–22]. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(135\)01](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(135)01)
- Ministry of Economy of Ukraine. (2026a). Current anti-dumping, countervailing and safeguard measures against Ukrainian products. [In Ukrainian]. [Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. (2026a). Чинні антидемпінгові, компенсаційні та захисні заходи щодо української продукції]. URL: <https://bit.ly/3QBCs7Q>
- Ministry of Economy of Ukraine. (2026b). Official notifications of decisions of the Interdepartmental Commission on International Trade. [In Ukrainian]. [Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. (2026b). Офіційні повідомлення про рішення Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі]. URL: <https://bit.ly/3SWFt3n>

- Movchan, V., Giucci, R., & Nivievskiy, O. (2025). DCFTA revision: changes in EU TRQs for UKR products and effect on the EU. URL: <https://www.german-economic-team.com/en/publication/dcfta-revision-changes-in-eu-trqs-for-ukr-products-and-effect-on-the-eu/>
- National Bank of Ukraine. (n.d.). External Sector Statistics. [In Ukrainian]. [Національний банк України (n.d.). Статистика зовнішнього сектору]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
- Pugachevska, K., Medvid, L., Goblyk-Markovych, N., Feier, O., & Lyzanets, A. (2023). Protectionism in conditions of world trade multipolarity. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(49), 253–263. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.3987>
- Rickard, S. J. (2022). Economic geography, politics, and the world trade regime. *World Trade Review*, 21(3), 367–379. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1474745622000040>
- Schilirò, D. (2025). Globalization, Tariffs, and Deglobalization. *International Journal of Business Management and Finance Research*, 8(5), 1–12. DOI: <https://doi.org/10.53935/2641-5313.v8i5.500>
- Sirel Öztürk, N. (2026). From liberalization to fragmentation: new evidence on global tariff dynamics in the WTO era. *International Trade, Politics and Development*, 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1108/ITPD-12-2025-0065>
- The Associated Press. (2020). Trump trade policy: 4 years of high drama. Limited results. URL: <https://apnews.com/article/donald-trump-virus-outbreak-global-trade-trade-policy-mexico-39aadae9a6d18de2b91889f1e552b605>
- The Global Trade Alert. (n.d.). URL: <https://globaltradealert.org/>
- The Hill. (2025). The US consumers shouldering 55 percent of Trump tariff costs: Goldman Sachs. URL: <https://thehill.com/business/5553384-trump-tariffs-consumer-costs-goldman-sachs/>
- World Bank Blogs. (2024). Global trade has nearly flatlined. Populism is taking a toll on growth. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/voices/global-trade-has-nearly-flatlined-populism-taking-toll-growth>
- World Bank Group. (2026). Middle East War to Spark Biggest Energy Price Surge in Four Years. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/04/28/commodity-markets-outlook-april-2026-press-release>
- York, E. (2024). Trump, Biden and the American protectionist matrix. *Le Grand Continent*. [In French]. [Trump, Biden et la matrice protectionniste américaine. *Le Grand Continent*]. URL: <https://legrandcontinent.eu/fr/2024/04/24/trump-biden-et-la-matrice-protectionniste-americaine/>
- York, E., & Durante, A. (2026). Tracking the Impact of the Trump Tariffs & Trade War. *Tax Foundation*. URL: <https://taxfoundation.org/research/all/federal/trump-tariffs-trade-war/>
- Yurchyshyn, V. (2019). *Modern Trade Wars and Their Impact on Economic Growth and Development in the World and Ukraine*. Kyiv: Zapovit. [In Ukrainian]. [Юрчишин, В. (2019). Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні. Київ: Заповіт. 190 с.]. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_trade_wars.pdf
- Yurydychna Gazeta. (2025). Return of tariff quotas from the EU: what changes for Ukrainian farmers after June 6, 2025. [In Ukrainian]. [Юридична газета. (2025). Повернення тарифних квот з ЄС: що змінюється для українських аграріїв після 6 червня 2025 року]. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/povernennya-tarifnih-kvot-z-es-shcho-zminyuetsya-dlya-ukravinskih-agrariyiv-pislya-6-cherhvnya-2025-r.html>
- Zafar, A. (2025). Protectionism, power, and the erosion of WTO discipline: Legal and economic lessons from the trade wars. *Social Sciences & Humanities Open*, 12, 101983. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.101983>
- Zubko, T. (2026). Ukraine-EU trade under global fluctuations. *Scientia fructuosa*, 165 (1), 33–50. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2026\(165\)03](https://doi.org/10.31617/1.2026(165)03)